

УДК: 271.2 – 732.3 (477.84) «1831/1914»

Юрій Мартинів

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО УПРАВЛІННЯ ПОЧАЇВСЬКОЮ ЛАВРОЮ У СИНОДАЛЬНИЙ ПЕРІОД

У статті аналізується формування внутрішнього управління Почаївською лаврою впродовж 1831–1914 рр. Розкрито напрямки діяльності Духовного собору, сфери відповідальності її членів.

Ключові слова: Почаївська лавра, Російська імперія, Російська Православна Церква, Волинь, Духовний собор.

Наукова новизна статті полягає у розкритті внутрішнього управління Почаївською лаврою, створення Духовного собору, що за основу було покладено інструкцію Духовного собору Києво-Печерської лаври.

Вплив Почаївської лаври впродовж століть забезпечувався не лише державною ідеологією православ'я, а й потужним фінансово-господарським становищем, що пов'язував її з державними структурами, представниками різних станів та конфесій. Цей сегмент діяльності обителі практично не досліджений істориками.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1831–1914 рр. Нижня межа дослідження обумовлена включенням Почаївської лаври у структуру РПЦ. Верхня – початком Першої світової війни, коли докорінно змінились умови існування обителі.

Основа джерельної бази склали документи Державного архіву Тернопільської області (Ф. 258 «Духовний собор Почаївської лаври»).

Метою статті є дослідження управлінської діяльності Духовного собору, ступінь відповідальності та підзвітності його членів, що було однією з важливих умов контролю за рухом обігових коштів та майна, а відтак, стабільного економічного розвитку лаври.

Після включення Правобережної України до складу Російської імперії діюча влада розпочала процес її інтеграції в загальнодержавну структуру. Указом від 25 червня 1840 р. на «західні губернії» було поширено дію законодавства імперії, а дію Литовського статуту скасовано. Практичне застосування загальноросійського Зводу законів розпочалося з 1842 р. Монастирі, як потужні релігійні, соціально-політичні й економічні центри у системі держано-церковних відносин, привертати особливу увагу світської влади, оскільки їх лояльність була важливим чинником підтримки урядової політики. Царським урядом проводилася політика узалежнення монастирів шляхом секуляризації земельних угідь та надання державних субсидій. Проте, з огляду на міцні позиції на Правобережжі України католицьких монастирів – василіанських, домініканських, бернардинських та інших, ставлення до православних обителів було більш лояльним, що дозволило останнім, зберегти свої землеволодіння, зміцнити фінансове й економічне становище.

У 1833 р. імператором Миколою I було видано указ, згідно з яким «Почаївську Успенську обитель за багаточисельність прочан, що стікаються до неї, за пишність її церков, обсяг і величність будівель перетворити в православний монастир 1-класу, присвоївши їй назву Лаври» [1, с.136]. У цьому ж указі зазначалося, що очолюватиме лавру священноархімандрит, якому «бути завжди Волинським архієреєм». Безпосередні обов'язки, пов'язані з управлінням монастиря, покладалися на «особливого, благонадійного та достойного архімандрита з найменуванням намісника». Зважаючи на значення Почаївського монастиря у духовно релігійному житті зверх єпископського штату «для безупинного та пристойного звершення богослужіння» наказувалося призначити 12 ієромонахів, 4 ієродияконів «з потрібним числом службових монахів і призначити монастирських служителів» [1, с.136].

Таким чином, Почаївська лавра згідно з указами імператора, рішеннями і постановами Св. Синоду була зарахована до складу штатних монастирів 1 класу [2, арк. 3]. Лавра підпорядковувалась безпосередньо священноархімандриту, який одночасно очолював і Володимиро-Житомирську єпархію [3, с. 24].

Вищим управлінським органом лаври був Духовний собор, у компетенції якого були усі важливі питання життєдіяльності обителі [4, с.17]. Він надавав допомогу священному архімандриту та наміснику в управлінні лаврою. Духовний собор скликався священним архімандритом з числа основних посадових осіб монастиря та досвідчених ченців. Духовний собор був дорадчим органом при наміснику монастиря [5, арк. 1]. У своїй діяльності та прийнятті рішень, які регулювали життєдіяльність обителі, Духовний Собор керувався законодавчими актами, зокрема: Духовним регламентом, указами Св. Синоду, зокрема «Положенням про монастирі і ченців Російської Православної Церкви», і Волинсько-Житомирської єпархії, державними нормативними і

законодавчими указами Російської імперії, а також місцевими розпорядчими і законодавчими актами Волинської губернії та Кременецького повіту. Усі рішення собору записувались у спеціальний журнал, який в кінці року здавали в архів [5, арк.3].

За основу внутрішнього управління лаври була взята «Інструкція Духовного собору Почаївської лаври про обов'язки лаври по зразку інструкції з Києво-Печерської лаври». В інструкції були зазначені основні обов'язки членів Духовного собору: дотримання усіх постанов і указів Св. Синоду та Волинської єпархії; співпраця із державними органами влади Волинської губернії та Кременецького повіту; вирішення загальних питань, які пов'язані із внутрішнім життям обителі; планування фінансово-господарською діяльністю монастиря; утвердження річного бюджету; виплата заробітної плати працівникам і монахам обителі; виділення коштів для святкування тих чи інших урочистих подій; духовний собор вирішував питання нагляду за освітнім рівнем обителі; створення нових шкіл, училищ; забезпечення друкарської справи; будівництва та реставрації культових споруд; розглядав скарги на монахів і посадових осіб монастиря. Скарги на монахів розглядав намісник обителі, а скарги на намісника передавались у єпархію.

Членами Духовного собору були: намісник, казначей, економ, ризничий, благочинний, скарбник, друкар та інші. Всі вони мали мати сан ієромонаха, призначались архімандритом або намісником монастиря [5, арк.2]. Діяльність Духовного собору Почаївської лаври регламентувалася «Інструкцією Духовного собору Почаївської лаври про обов'язки лаври за зразком інструкції Києво-Печерської лаври». Засідання членів Духовного Собору, згідно з Інструкцією, відбувалось щотижня у понеділок, середу і п'ятницю, крім святкових днів. За відсутності архімандрита засіданням керував його намісник. Рішення Духовного собору обговорювались всіма його членами і приймались шляхом голосування. Існувала певна ієрархія прийняття рішень, які стосувались внутрішнього та зовнішнього життя. У першу чергу розглядались питання і пропозиції, які вносили старшими членами собору, а вже потім і молодшими [2, арк.1 зв.].

Ієромонахи керували друкарнею, свічковим заводом та іншим структурними підрозділами лаври. Також насельниками монастиря були ієродиякони з правом допомагати правити службу Божу; диякони – особи, які допомагали священикам у богослужінні; монахи, які служили при монастирі; послушники – кандидати у монахи. Послушник не давав обітниць, не носив монаший одяг, допомагав при богослужінні і у господарстві монастиря. Згідно із правилами, послушники служили при монастирі шість років, щоб отримати сан монаха. Відправляти службу Божу архімандритові допомагав архідиякон, а діяльністю ієродияконів керував еклезіарх. Ченці, вишколені у стінах монастиря, могли претендувати на підвищення і в інших монастирях, де з певних причин відчувався брак кадрів [5, арк. 4].

Штатний розпис лаври 1833 р. включав 57 осіб, зокрема 1 намісника, економа, казначея, ризничого, 20 ієромонахів, 10 ієродияконів, 10 монахів і 30 послушників [2, арк.2].

Після отримання нового статусу і для поповнення штату в Почаївську лавру були направлені духовні особи з єпархій Російської імперії. На основі архівних документів ми маємо можливість простежити кількісний склад монахів, встановити місце їх попереднього служіння впродовж досліджуваного періоду. Упродовж 1835–1911 рр. кількість ієромонахів коливалася в межах 18–22 осіб, лише в 1852 і 1909 рр. їх кількість становила відповідно 16 і 15 осіб. Кількість ієродияконів зростала від 3–5 осіб у 1835–1844 рр., з 1852 р. їх кількість збільшується від 6 до 13 осіб у 1911 р. Впродовж 1835–1844 рр. кількість монахів не перевищує 2 особи, лише в 1836 і в 1839 р. їх кількість становила відповідно 1 і 3 особи. Кількість монахів зростала з 1852 р., коли їх було 4 особи, і в наступні роки сягала 7–10 осіб. Проте, їхня кількість у 1876 р. і 1911 р. становила 5 осіб. У лаврі у цей період була значна кількість послушників, у період з 1835 р. до 1854 р. їх кількість коливалася в межах 19–39 осіб, у 1864 р. у лаврі вже було 52 послушника. З 1862 р. до 1882 р. їх налічувалося від 40–47 осіб. У 1909 і 1911 рр. у лаврі відповідно перебувало 50 і 59 послушників. У період з 1835р. до 1839 р., 1854 р., 1862–1876 рр. і 1909–1911 рр. у лаврі були відсутні диякони. Лише у 1841–1842 рр. у лаврі перебувало 4 диякони, у наступні 1844 р. і 1852 рр. – відповідно 1 і 2 диякони, у 1860 р. – 7 дияконів, і в 1882 р. – 1 диякон. Священиків у лаврі практично не було, лише у 1852 р. у звіті зафіксовано 5 священиків [6, арк. 2–3; 7, арк., 2–5; 8, арк. 7; 9, арк. 10–12; 10, арк. 8–10; 11, арк. 3–5; 12, арк. 4–7].

Таким чином, кількість насельників змінювалась щороку. Очевидно, що їх кількість була детермінована низкою факторів, серед яких природні (смерть, хвороба тощо), а також адміністративного характеру (переміщення по службі, пенсійний вік, переїзд в інші монастирі тощо).

Вік насельників обителі коливався від 16 до 70 років. Вони походили з Волинської, Подільської, Київської, Курської, Орловської губерній [13, арк. 17]. Насельники різнилися за соціальним станом: колишні селяни, міщани, купці, з сімей духовенства та дворянства тощо. Перевага при просуванні службовими сходами надавалась представникам духовенства або

міщанам, купцям, у яких була відповідна базова освіта і які розумілись на веденні господарства при монастирі.

В період з 1832 р. до 1914 р. Почаївська обитель мала 10 священноархімандритів [14, с. 255]. Усі священноархімандрити мали титул архієпископа Володимиро-Житомирського. Виняток становили лише два священноархімандрити, які титулувалися архієпископами Варшавським і Новогеоргіївським – владика Ніканор (1840–1848 рр.) і Арсеній (1848–1860 рр.), у зв'язку із тим що у 1843–1860 рр. Волинська єпархія була об'єднана із Варшавською і Новогеоргіївською і лише із 1860 р. Волинська єпархія отримала самостійність. Саме з цього часу волинські архієреї постійно перебували у Житомирі і лише влітку проживали у Почаївській лаврі.

Єпископ Волинський і Житомирський призначав намісника лаври, який безпосередньо займався її управлінською діяльністю. У досліджуваний період їх було сімнадцять й вони мали чернечий сан архімандрита [14, с.254–255]. Період служіння намісників був обмежений у часі. Стійкої тенденції закінчення своїх повноважень ми не прослідковуємо. Середньостатистичний період керівництва складав 5 років. Найдовше керували лаврою Іоан, Паїсій, Тімолай. Проте, архімандрит Павло виконував свої обов'язки лише 7 місяців, Смарагд і Геронтій – рік часу. Намісник був відповідальним за дотримання статуту монастиря та ніс персональну відповідальність за всі сфери життя обителі. Він очолював монастирські богослужіння або доручав це робити старшим за саном, виголошував на богослужіннях відповідні повчання або доручав це робити іншим ієромонахам. Він приймав відвідувачів: богомольців, представників церковних та державних установ, приватних осіб різного рангу. Всі практичні питання, пов'язані з перебуванням паломників у монастирі, слід було вирішувати з ним. Намісник клопотав перед правлячим архієреєм про нагородження найбільш достойних осіб з числа братії. Також він був розпорядником коштів та майна монастиря [5, арк. 6].

Намісник був відповідальним за діяльність членів Духовного собору, які керувалися посадовими інструкціями. Намісник здійснював загальний нагляд за виконанням ними службових обов'язків, і в разі потреби мав попередити або обмежити втручання у сферу діяльності один одного. Проте, й самому настоятелю заборонялося навантажувати членів Духовного собору обов'язками, що виходили за межі їхніх посадових обов'язків [5, арк. 4].

За духовно-релігійним життям насельників монастиря наглядав помічник намісника – благочинний. Його обов'язком було вимагати дотримання усіх канонічних вимог церковного життя, зокрема присутності братії на богослужіннях, сповіді, дотримання посту, належного зовнішнього вигляду, вирішення конфліктних ситуацій між насельниками, контроль за торгівлею церковною атрибутикою тощо [5, арк. 28 зв.–35].

Обов'язком казначея були нагляд за надходженням й витратами монастирських коштів, ведення прибутково-видаткових книг з дотриманням правил звітності, яка щомісячно надавалась Духовному собору та наміснику. Суми, які щомісяця надходили від «зборщиків» казначеєм обліковувалися. Ці звіти зберігалися у канцелярії Духовного собору і завірялися підписом намісника. Наприкінці місяця усі грошові надходження із зазначенням, «якою монетою зібрана сума», а також виписки із звітів намісник у присутності двох членів Духовного собору переносив у спеціальне сховище, яке знаходилось у Соборній церкві. В інструкції зазначалося, що «внесені суми мідними» зберігаються на підлозі, а золото, срібло і асигнації слід класти у скрині. Одна скриня для «Лаврської штатної, неокладної і друкарської» суми, а друга для «братської суми». Скрині закривалися ключем казначея і опечатувалися монастирською печаткою. Відкривати сховище казначей міг лише у присутності намісника і еклезіарха [5, арк. 6зв., 7]. Еклезіарх мав обов'язок наглядати за сховищами, які були опечатані. Проте, намісник і казначей також повинні були звертати увагу на стан замків і печаток і в разі їхнього пошкодження повідомляти еклезіарха.

У лаврі був встановлений достатньо жорсткий контроль над збереженням коштів. Настоятель чи казначей не мали монополії у цій сфері. Усіма коштами розпоряджався Духовний собор, на якому колегіально приймалося рішення про видатки та їхнє спрямування на ті чи інші потреби.

Вилучити якусь суму згідно з рішенням Духовного собору казначей не мав права одноосібно, лише у присутності настоятеля і еклезіарха. Сума обліковувалася у прошнурованому зошиті із зазначенням номіналу і призначення витрат та завірялася підписами усіх трьох посадовців. Зошит обліку коштів казначей повинен був зберігати у своїй келії під замком [5, арк. 6зв., 7]. На дрібні витрати лаври Духовний собор виділяв казначею 1000 крб., але й над їхнім рухом був встановлений контроль. Ці кошти витрачалися згідно з розпорядженнями намісника або рішень Духовного собору. Розпорядження про видачу якихось сум намісник записував у спеціальному журналі і потім доводив до відома Духовного собору. Казначей під час виплати коштів брав розписки. На свій розсуд він міг видавати суми, які не перевищували 10 руб. Вони обліковувалися ним у прошнурованому зошиті [5, арк. 6 зв., 7–8].

Казначей також слідкував за станом закупівель продуктів та рухом усіх інших видів матеріальних цінностей. При необхідності він виїжджав у місця закупівель або проплат, щоб переконатися у здійсненні платежів у межах виданих ним сум. Також він контролював оплату найманих працівників. Під час кінцевого розрахунку оцінку проведених робіт здійснювали також особи призначені собором [5, арк. 8].

У своєму розпорядженні казначей мав послушників, які рішенням Духовного собору допомагали йому підтримувати у належному стані документальну звітність. До його келії, де зберігались документи і певні суми, була приставлена охорона [5, арк. 8].

Обов'язком економа було утримання в належному стані всього нерухомого і рухомого майна монастиря: внутрішніх, церковних, монастирських, печерних і міських споруд; конюшні з кіньми та їхнє харчування; кінні екіпажі; утримання в охайності і чистоті монастирських дворів і колодязів; майна, яке здавалося в оренду; всіх торгових лавок і місць, які належали лаврі; гостиниць; садів. У розпорядженні економа перебувала і частина братії, яка займалася монастирською працею, а також наймані працівники, яких економ залучав до планових або сезонних робіт. Економ також контролював їхню працю [5, арк. 14]. Посадова інструкція економа зобов'язувала його мати описи рухомого і нерухомого майна лаври, а також того майна, що здавалося в оренду. Згідно з описами економ повинен був контролювати належну його експлуатацію, а також звіряти строки перебування майна в оренді. Про порушення умов оренди економ повинен був повідомляти Собор, щоб останній міг завчасно прийняти необхідні міри. У першу чергу це стосувалося своєчасного надходження орендної плати. У разі пошкодження майна інструкція зобов'язувала економа вимагати компенсацію збитків [5, арк. 16 зв.]. Відшкодування втраченого чи пошкодженого майна монастирськими «зловмисниками» було внутрішньою справою обителі. З орендарями конфліктні ситуації вирішувалися через поліцію [5, 16 зв., 17 зв.]. За порушення посадової інструкції у стосунках з орендарями економ ніс персональну відповідальність і підлягав стягненню з нього збитків [5, арк. 17].

Посадова інструкція зобов'язувала економа вести господарські справи ретельно і без зайвих витрат. Під час проведення будівництва або реконструкції необхідно було в першу чергу залучати лаврських робітників. У разі необхідності використати найманих працівників економові необхідно було обґрунтувати своє рішення. Він готував опис і кошторис запланованих робіт, які затверджував Собор. Економ контролював якість будівельних та всіх інших господарських робіт. Проте, на завершальному етапі будівництва або реконструкції роботу приймав не лише він, але й члени Собору, які повинні були засвідчити виконання договірних зобов'язань [5, арк. 14–14 зв.].

Одним із основних будівельних матеріалів була деревина. Відтак, економ зобов'язаний був з метою «збереження Лаврського інтересу» першочергово використовувати ресурси лаврських лісів і лише у виняткових випадках здійснювати закупівлі виробів із деревини [5, арк. 15, 15 зв.].

Окремим пунктом посадова інструкція зобов'язувала економа приділяти особливу увагу художнім майстерням, які діяли при монастирі. Їхні роботи мали високу ринкову вартість, тому з метою економії коштів на розписи храмів, художню реставрацію, написання ікон, виготовлення культових предметів, різьблення по дереву, художнє ковальство тощо економ повинен був забезпечувати лаврських майстрів необхідними умовами праці та інструментами. Посилання в посадовій інструкції на указ Св. Синоду від 1 грудня 1785 р. про необхідність навчання художньої майстерності дітей, які б у майбутньому зайняли місця своїх вчителів і продовжили їх заняття, вказує на обов'язок економа забезпечити повноцінне функціонування цих закладів [5, арк. 15, 15 зв.].

Виконувати посадові інструкції економові допомагали: келар, гостиничний, трапезний, кухар, завідувачі господарськими фільварками, майстернями, садівники, пасічники та інші монастирські служителі і послушники. Усі вони знаходилися у прямому підпорядкуванні економа. Про належне керування ними відповідними господарськими службами економ доповідав наміснику [5, арк. 18].

В опрацьованих нами документах відсутня посадова інструкція ризничого. Коло його обов'язків описав А. Хойнацький. Ризничому належало у належному стані утримувати культові предмети, на які складався відповідний опис. В описі церковного майна та усіх ризничних предметів зазначалася їх кількість, вага та вартість. Як правило, опис зберігався в ризниці, у безпечному місці й без благословення намісника нікому не надавався [1, с. 142].

Життя у лаврі було регламентовано суворими правилами, які обмежували будь-які самостійні дії ченців. Їхня діяльність відбувалася з дозволу і під наглядом вищого керівництва та Духовного Собору обителі [16, с. 73].

Здавна до Почаївського монастиря належали кілька малих монастирів, якими він опікувався й надсилав намісників для управління ними. До Почаївської лаври був приписаний Дубенський Хрестовоздвиженський скит, заснований наприкінці XIV ст. князями Острозькими [14.с. 29]. У 1890 р. на місці старого костелу було збудовано за кошти лаври новий православний храм. Внутрішній

розпис храму здійснив лаврський ієромонах Паїсій. Щорічно на утримання Дубенського монастиря і його штату, який складався з намісника, 3 ієромонахів, 2 ієродияконів і 5 послушників, лавра виділяла 2000 крб. [1, с.309].

У 1894 р. до Почаївського монастиря був приписаний Жидичинський монастир Луцького повіту із прилеглою територією. Також Почаївська лавра відновила Скит на «Козацьких могилах» у Берестечку. До цієї акції долучилися багато жертводавців. Посприяв відновленню «Козацьких могил» цар Микола II, який пожертвував 25 тис. крб.; внесок у сумі 50 тис. крб. на розбудову Скиту зробив директор Морозовської мануфактури Іван Колесніков [17, арк.7].

Лаврі належав православний Богоявльський монастир у м. Житомирі. Загальна площа землі, що була куплена у дворянки Н. Юрашової за 33 тис. руб., складала близько 5 десятин. У 1896 р. при цьому монастирі відбулось будівництво нового храму, на який було витрачено 5 тис. руб. Значна частина матеріалів – цегла, вапно, камінь, дерево Почаївська лавра постачала із власних виробництв [1, с. 314].

Таким чином, управління Почаївської Успенської обители, регулювалось постановами і указами Св. Синоду і Волинсько-Житомирської єпархії. Перебуваючи у статусі монастиря 1 класу, лавра підпорядковувалась безпосередньо священноархімандриту, який одночасно очолював і Володимиро-Житомирську єпархію. Внутрішнє управління Почаївської лаври здійснювалося згідно з «Інструкцією Духовного собору Почаївської лаври про обов'язки лаври за зразком інструкції Києво-Печерської лаври». Управлінські функції у лаврі священноархімандрит делегував намісникові монастиря. Проте, вищим управлінським органом був Духовний собор лаври, який скликався священним архімандритом з числа основних посадових осіб монастиря та досвідчених ченців. У компетенції Духовного собору були всі питання, що стосувалися релігійно-церковного і фінансово-господарського життя обители. Сфери діяльності лаври були розподілені між її кураторами, головними з яких були: намісник, казначей, економ, ризничий, благочинний, скарбник, друкар. Аналіз «Інструкції Духовного собору» вказує на взаємоконтроль діяльності членів собору, обов'язок ведення звітності, особливу вимогливість та увагу за рухом обігових коштів та майна. На посади ієромонахів та ієродияконів, які здійснювали керівництво, запрошувались особи не лише Волинської, а переважно інших губерній Російської імперії. Ієрархічна структура насельників обители дозволяла контролювати виконання покладених на них обов'язків і забезпечувати всі сфери життєдіяльності лаври.

Список використаних джерел

1. Хойнацкий А. Ф. Почаевская Успенская лавра. Историческое описание. Почаев, 1897. 557 с. 2. Держархів Тернопільської обл. Ф. 258. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 9. 3. Галагин И. Д. Краткое известие о Почаевской лавре. СПб.: Акад. наук, 1845. С. 40. 4. Левицкий О. Основные черты внутреннего строя Западнорусской церкви в 16–17 вв. // Киевская старина. 1884. №8. С. 627–654. 5. Держархів Тернопільської обл. Ф. 258. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 38. 6. Там само. Оп. 1. Спр. 899. Арк. 9. 7. Там само. Спр. 1058. Арк. 15. 8. Там само. Оп. 2. Спр. 200. Арк. 16. 9. Там само. Спр. 237. Арк. 36. 10. Там само. Спр. 337. Арк. 67. 11. Там само. Спр. 382. Арк. 15. 12. Там само. Оп. 3. Спр. 64. Арк. 15. 13. Там само. Оп. 1. Спр. 667. Арк. 20. 14. Свято-Успенская Почаевская Лавра. Взгляд через века. Историческое повествование. Почаев: Издательство Свято-Успенской Почаевской Лавры, 2007. 261 с. 15. Карашевич П. Нариси історії Православної церкви на Волині. Луцьк: Твердиня, 2010. 164 с. 16. Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі українства. Т.: Підручники і посібники, 2003. 40 с. 17. Держархів Тернопільської обл. Ф. 258. Оп. 1. Спр. 4156. Арк. 12.

References

1. Khoynatskii A. F. Pochaevskaya Uspenskaya lavra. Istoricheskoe opisaniye [Pochayiv Uspensky Lavra. Historical description]. Pochaev, 1897. 557 s. 2. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 258. Op. 3. Spr. 2. Ark. 9. 3. Galagin I. D. Kratkoe izvestie o Pochaevskoi lavre [Short news about the Pochayiv Lavra]. SPb.: Akad. nauk, 1845. S. 40. 4. Levitskii O. Osnovnye cherty vnutrennego stroya Zapadnorusskoi tserkvi v 16–17 vv. [The main features of the internal structure of the West Russian Church in the 16–17 centuries]. Kievskaya starina. 1884. №8. S. 627–654. 5. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 258. Op. 3. Spr. 1. Ark. 38. 6. Ibid. Op. 1. Spr. 899. Ark. 9. 7. Ibid. Spr. 1058. Ark. 15. 8. Ibid. Op. 2. Spr. 200. Ark. 16. 9. Ibid. Spr. 237. Ark. 36. 10. Ibid. Spr. 337. Ark. 67. 11. Ibid. Spr. 382. Ark. 15. 12. Ibid. Op. 3. Spr. 64. Ark. 15. 13. Ibid. Op. 1. Spr. 667. Ark. 20. 14. Svyato-Uspenskaya Pochaevskaya Lavra. Vzgyad cherez veka. Istoricheskoe povestvovanie [Holy Assumption Pochayiv Lavra. Vview through the centuries. Historical narrative]. Pochaev: Izdatel'stvo Svyato-Uspenskoii Pochaevskoi Lavry, 2007. 261 s. 15. Karashevych P. Narisy istorii Pravoslavnoi tserkvy na Volyni [Essays on the history of the Orthodox Church in Volhynia]. Lutsk: Tverdnyia, 2010. 164 s. 16. Hudyma A. Pochaivskiy monastyr v istorychnii doli ukrainstva [Pochayiv Monastery in the Historical Destiny of Ukrainians]. T.: Pidruchnyky i posibnyky, 2003. 40 s. 17. Derzharkhiv Ternopilskoi obl. F. 258. Op. 1. Spr. 4156. Ark. 12.

Yuriy Martyniv

FORMATION OF THE INTERNAL MANAGEMENT SYSTEM OF THE POCHAEV LAVRA IN THE SYNODAL PERIOD

The article analyzes the formation of the internal management of the Pochaev Lavra during the 1831–1914. The control system of the monastery in the Synodal period is revealed.

Key words: Pochaev Lavra, Russian Empire, Russian Orthodox Church, Volyn, Spiritual Cathedral.

УДК 94(438)

Уляна Безпалько

УНІЙНИЙ РУХ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПНИХ ПІДХОДІВ ДО МІЖКОНФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ

У статті проаналізовано особливості унійного руху в Російській імперії на початку ХХ ст. в контексті загальних тенденцій суспільно-культурного розвитку Росії, формування моделі взаємин між державою та Церквою, шляхи розбудови православно-католицького діалогу.

Ключові слова: унійний рух, Ватикан, східна політика, Російська імперія, міжконфесійний діалог.

Актуальність статті визначається необхідністю вивчення історичного процесу формування сучасної моделі православно-католицьких взаємин, підкреслюється потребою з'ясування основних перешкод на шляху становлення об'єднаного діалогу та перспектив їх усунення. В парадигмі сучасних досліджень проблем та перспектив церковного об'єднання, актуалізується питання розвитку унійного руху на території Російської держави та ролі митрополита Андрея Шептицького в процесах інституалізації Російської католицької церкви східного обряду.

Унійна церква в Росії на шляху свого становлення зіткнулася зі стійкими суспільними упередженнями й стереотипами, зумовленими історичним досвідом полонізації та латинізації, неоднозначністю власного канонічного становища, негативною пропагандою, що розповсюджувалася органами державної влади. Подолання впливу успадкованих з минулих епох упереджень та стереотипів щодо унії як моделі церковного поєднання, а також ідеї церковної єдності в широкому контексті є важливим завданням сучасної історичної науки.

Основу джерельної бази даної статті складають збірники документів і матеріалів, опубліковані Центральним державним історичним архівом у місті Львові [18, 19], а також ґрунтовна праця дякона Василя фон Бурмана [11]. Вагомими дослідженнями, які дають можливість з'ясувати особливості російсько-ватиканських взаємин, становища Католицької церкви в Російській імперії є праці вітчизняних і зарубіжних науковців Е. Бистрицької [4], А. Венгера [6], Л. Гентош [9], Т. Зонової [13], А. Тамборри [23]. Внутрішні взаємини держави і церкви в Росії проаналізовані у роботах Б. Успенського [24], Д. Хомякова [25]. Висвітленню деяких аспектів унійної діяльності митрополита Андрея Шептицького присвячені дослідження Ю. Аввакумова [1], Я. Заборовського [12], В. Ленцика [16].

Проблему становлення унійного руху авторка пропонує розглядати у трьох ключових аспектах, в кожному з яких знайшла відображення значна частка того чи іншого суспільно-культурного стереотипного сприйняття: унія з точки зору Ватикану, як механізм поширення канонічного впливу на терени, історично малодоступні Католицькій Церкві; унія з погляду царського уряду Росії, як фактор деструкції традиційно-православних устоїв суспільства; і, нарешті, унія як вияв релігійно-світоглядного самовизначення католиків східного обряду.

В умовах загострення міжнародної обстановки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., назрівання воєнного конфлікту, розгортання національно-визвольного руху та популяризації соціалістичних ідей у Європі та, зокрема, в Російській імперії, актуалізувалося питання відновлення російсько-ватиканських дипломатичних взаємин. Слід зазначити, що російська сторона трактувала зближення із Ватиканом виключно з позицій політичного інтересу, в той час, коли дипломатичний корпус Святого Престолу був схильний шукати можливості для поширення релігійного впливу Католицької Церкви та лібералізації духовного життя в Росії загалом [6, с. 61]. Центральним елементом Східної політики Ватикану став уніонізм, під проводом папи Лева ХІІІ.

Саме за понтифікату Лева ХІІІ проведено низку заходів, присвячених проблемам церковного об'єднання, зокрема католицькі конгреси в Малині, Міжнародний евхаристичний конгрес у Єрусалимі (1893 р.), конференції патріархів Східних церков у злуці з Римом (1894–1902 рр.). Провідні теоретики уніонізму виступали за необхідність впровадження нових підходів у діалозі з